

Om svanen i Wagners Parsifal

Frågan som under arbetet ställts om svanens roll i första akten i Wagners Parsifal är intressant. Och det finns några viktiga saker att notera här. Ingen behöver vara ense med mig, och alla som är intresserade inbjuds förstås att framföra avvikande uppfattningar.

Först: Den viktiga fågeln i gralsberättelsen är duvan: symbolen för den Helige Ande och gralen. Duvan är det heraldiska vapnet i gralsriddarnas sköld och på deras mantlar och rustningar.

Men beträffande svanen:

Först måste det stå klart att scenen med svanen i Parsifals första akt kommer från Wagner och inte har någon motsvarighet hos Wolfram. Här komprimeras genialt många motiv i Parsifals utveckling. Gurnemanz hårda ord och den stumma blicken från den svanen som Parzival oreflekerat har dödat gör att Parsifal reagerar, att han för första gången inser följden över något han gjort.

Han visar sig förvisso som den rene dåren som väcks till insikt av medlidandet. Han får också i samma scen en annan chockartad insikt när Kundry strax efteråt berättar att hans moder är död i samband med hans plötsliga uppbrott från henne..

Texten berättar om hur gralsriddarna sett svanens flykt över skogen som ett gott tecken (som ett sådant sågs den också i medeltida tradition) och musikens korta svanmotiv understryker friheten, det himmelskt svävande i detta. Och det är den ju också, även om gralsriddarna inte förstår det nu. Fast det inte alls verkar så, är det verkligen räddaren som kommer, den som skall bota Amfortas och bli den nye gralskungen. Det visar sig dock först flera år senare. Än är Parzival för mycket barn för att kunna ställa den avgörande frågan, vilket gör att han inte nu befriar Amfortas från den förbannelse som vilar över honom. Härefter liknar situationen Wolframs skildring av det första besöket i gralsborgen, trots att Parzival då inte längre är något barn utan en riddare som visat klokhet och insikt, gift sig med Kondwiramur och härigenom nått kungavärdighet.

Wagner låter svanen skymta också i Gurnemanz hårda avskedsord när han slänger ur Parsifal från gralsborgen med orden "Lämna hädanefter svanarna i fred och sök sällskap bland gässen, du gås!"

Detta står tämligen nära scenen hos Wolfram när Parzival rider ut ur gralsborgen efter det första besöket och hör den osynlige portvakten ropa: "Ni är en gås varför rörde ni inte munnen och frågade värden i går?" (Parz 247:27-28). Men som sagt: hos Wolfram finns ingen svan här.

Men varför väljer Wagner just en svan? För min del tror jag att det räcker att man lever sig in i det redan sagda: svanen som en stor, konungslig fågel vars stolta flykt har avbrutits blir en stark bild av det onödiga lidandet. Svanen anknyts också, fast mer subtilt, till Herzloydes död. Att Wagner var en hängiven djurvän och engagerade sig kraftigt i dåtidens debatt kring plågsamma djurförsök finns väl också som ett motiv här.

Hos Wolfram förekommer visserligen en svan, men en enda gång och mycket kort. Det är i epilogen som handlar om Parzivals son, Loherangrin. Detta stoff är det första som Wagner fångar upp och som gett stoffet till hans tidiga opera Lohengrin. Svanen spelar där en viktig roll. Det är en svan som (liksom hos Wolfram) drar Lohengrins båt till Brabant. Gralen kallar honom dit för att fria landets unga härskarinna, Elsa, från falskt förtal.

Det är alltså ett helt annat sammanhang än i det vi diskuterat ovan. Men det är en vacker bild som understryks av den serena musiken: Svanen som glider över vattnet, vit, ren, upphöjd med sin långa hals framstår något konungsligt, förändlig, mäktigt, upphöjt. Värdig gralsriddaren Lohengrin. Det är i sista ögonblicket han kommer för att rädda Elsa: hon beskylls för att ha dödat sin bror Gottfried och dränkt honom. Lohengrin blir hennes förkämpe, och hans seger över Elsas belackare gör att hon befrias från beskyllningarna och att han kan gifta sig med henne. Men redan på bröllopsnatten sviker Elsa sitt heliga löfte, det löfte som var en förutsättning för att Lohengrin skulle

kämpa för henne: Hon ställer den förbjudna frågan om Lohengrins namn och härkomst. Frågan besvaras dagen därpå inför allt folket, och svanen återkommer på gralens bud för att återföra Lohengrin till gralen.

Men Wagner gör nu en romantiskt-sagoartad kupp: han låter svanens gåta förklaras. Lohengrins berett till gralen. Då dyker svanen ner under vattnet: och i stället stiger Gottfried, Elsas bror, upp. Han har inte dött, utan tack vare gralens ingripande har han förvandlats till en svan.

Genom denna Wagners gestaltning av sagomotivet har Brabant återfått sin sanne arvtogare. Och i stället för en svan blir det en duva, gralsfågeln, som drar båten tillbaka till det avlägsna land där gralsborgen ligger.

Wagner är konstnär, och man skall nog inte leta för mycket bakom bilderna, utan i dem.

Min tanke med det här är alltså att svanbilderna både i Parsifal och i Lohengrin är sköna och talande som sådana. Och igen: det är klokt att nöja sig med innehållsrikedom i dessa musikaliska, textliga och sceniska bilder, inte söka något bakom och mer. Det behövs inte.

Men självklart kan man göra det om det lockar och drar. Berit Fröset nämner svanmotivet hos Hilma af Klint; kanske det är en fruktbar anknytning?

Men sammanfattningsvis: Såvitt jag kan finns nämns en svan bara på ett ställe hos Wolfram. Och i den omfattande litteratur kring Wolfram och Wagners verk som jag botaniserat i har jag inte funnit något särskilt intressant kring just svanmotivet utom det ovan nämnda. Men det kanske någon annan kan?